

Meditatief Moment Bosbeskapel, 04 mei 2021 Renske Visser

CD Requiem van Jean Gilles The Boston Camerata o.l.v. Joel Cohen

No. 1 Introit *Heer, geef hen eeuwige rust, Laat het eeuwige licht over hen schijnen.*

Het gedicht *Wie ben ik?* is geschreven in juni 1944 door Dietrich Bonhoeffer. Deze Duitse theoloog sloot zich in 1939 aan bij een groep officieren die het nazi-regime omver wilde werpen. In april 1943 werd hij gearresteerd, omdat hij bemiddeld had bij een geldinzameling om joden naar Zwitserland te helpen ontsnappen. Hij werd beschuldigd van hoogverraad. Na de mislukte aanslag op Hitler op 20 juni 1944 kwam zijn betrokkenheid bij de groep officieren aan het licht en werd hij ter dood veroordeeld. Vlak voor het einde van de oorlog op 9 april 1945 werd hij gefusilleerd. Bonhoeffer schreef in de gevangenis vele brieven en enkele gedichten, onder andere gepubliceerd in *Verzet en overgave*.

Wie ben ik?

Wie ben ik? Ze zeggen mij vaak
dat ik uit mijn cel treed
gelaten, opgewekt, vast
als een hereboer uit zijn slot.

Wie ben ik? Ze zeggen mij vaak
dat ik met mijn bewakers spreek
vrij, vriendelijk, helder
als gaf ik de bevelen.

Wie ben ik? Ze zeggen mij ook
dat ik de dagen van het ongeluk draag
gelijkmoedig, glimlachend en trots
als iemand gewend te winnen.

Ben ik dat werkelijk
wat anderen van mij zeggen?
Of ben ik slechts
wat ik weet van mijzelf?
Onrustig, verlangend, ziek
als een vogel in een kooi,
smachtend naar levensadem,
alsof iemand mijn keel wurgt,
hongerend naar kleuren, bloemen,
naar vogelstemmen
dorstend naar goede woorden
naar menselijke nabijheid,
bevend van toorn over willekeur
en de minste krenking,
opgejaagd door wachten op grote dingen,
machteloos bezorgd om vrienden
eindeloos ver
te moe en te leeg om te bidden, denken
werken
mat en bereid
van alles afscheid te nemen?

Wie ben ik? Deze of gene?

Ben ik dan vandaag deze
en morgen een ander?
Ben ik beiden tegelijk?
Voor mensen een huichelaar
En voor mijzelf
Een verachtelijk klagende slappeling?
Of lijkt wat in mij nog rest
een verslagen leger
dat wanordelijk wijkt
bij een reeds gewonnen slag?

Wie ben ik? Eenzaam vragen drijft de spot met mij.
Wie ik ook ben, Gij kent mij.
U behoort ik toe, o God!

No. 3 Kyrie *Heer, erbarm u over ons Christus, erbarm u over ons Heer, erbarm u over ons*

Meditatie

Shema Jisrael, Adonai Elo-hénoe, Adonai echád
Hoor Israëel, de Heer is onze God, de Heer is de enige. (Deut. 6: 4)

Na een verblijf van jaren in concentratiekampen onder de meest onmenselijke omstandigheden restte de Oostenrijkse auteur psychiater dr. Viktor E. Frankl niets dan het naakte bestaan.

Zijn vader, moeder, broer en echtgenote waren in concentratiekampen bezweken of in de gaskamers om het leven gebracht. Behalve zijn zuster is zijn hele familie omgekomen.

Ik lees u een passage voor over het verlies van zijn papieren manuscript over de logotherapie waaraan hij jaren had gewerkt.

'Ik herinner mij de meest schokkende kampervaring. In het concentratiekamp waren de overlevingskansen 1 op 20. Het leek onmogelijk het manuscript van mijn eerste boek dat ik bij aankomst in Auschwitz onder mijn jas had verstopt, veilig te stellen. Ik moest het verlies van mijn geesteskind ondergaan en te boven komen. Het kwam mij voor dat niets en niemand mij zou overleven, noch een lichamenlijk noch een geestelijk levenskind en ik werd geconfronteerd met de vraag of mijn leven zin had. Ik moest mijn kleren afstaan en ontving de versleten lompen van een kampbewoner die direct na aankomst op het station van Auschwitz naar de gaskamer was gezonden.

In plaats van mijn manuscript vond ik in de zak van mijn pasverworven jas een bladzijde uit een Hebreeuws gebedenboek met het voornaamste Joodse gebed – Shema Jisrael. Hoe zou ik dit anders kunnen interpreteren dan als een uitdaging om mijn denkbeelden te beleven in plaats van op papier te zetten?

Enige tijd later meende ik weldra te zullen bezwijken. Toch had ik in deze kritieke situatie andere problemen dan mijn kameraden. Zij vroegen zich af: 'Zullen wij dit kamp overleven?' Mij stond de vraag voor ogen: 'Heeft al dit lijden, al dit sterven om ons heen enige betekenis? Want als dit niet zo is, heeft overleven evenmin betekenis, aangezien een leven dat afhankelijk is van het toeval – of men weet te ontsnappen of niet – uiteindelijk niet de moeite waard is te worden geleefd.'

In zijn boek *De zin van het bestaan* Een psycholoog beleeft het concentratiekamp onderscheidt Viktor Frankl 3 fasen in mentale reacties van gevangenen op het kampleven. Fasen die in het algemeen optreden na schokkende gebeurtenissen, maar in extreme vorm in concentratiekampen:

1. De shock
2. De routine van het eigen maken
3. De periode na de bevrijding

Tijdens de 1^e fase, de shock, is er sprake van zelfbegoocheling. Je klampt je vast aan het laatste restje hoop en je leeft tot het allerlaatste moment in de illusie dat het zal meevallen, dat alles nog goed komt. Deze fase bereikt zijn hoogtepunt, zodra je een streep zet door het vroegere leven.

Wat opvalt, is dat het menselijk uithoudingsvermogen verrassend groter is dan gedacht. Maar door de hopeloosheid van de situatie, het voortdurend verkeren in levensgevaar en de confrontatie met de dood van vrienden, is de gedachte aan zelfmoord niet ver weg. In de shockfase vreest de gevangene de dood niet, zelfs de gaskamers niet.

Tijdens de 2^e fase sterf je een zekere emotionele dood.

Het vreselijke verlangen naar huis en gezin, de walging over alle gruwelen, stopt. Gevoelens raken afgestompt. Een zekere onverschilligheid dient zich aan waarbij je de gruwelen onbewogen kunt aanschouwen. Gevoelloosheid treedt op als muur van zelfbescherming.

Frankl schrijft: *'Ik had last van onbegrip. Als anderen iets voor mij invulden, kon ik me vreselijk kwaad maken. Het werd een reden om mijn mond te houden, om maar niet gekwetst te worden.'*

In de tweede fase is er ook sprake van verinnerlijking.

Zodra de gevangene aan zichzelf werd overgelaten, kwamen kleine alledaagse gebeurtenissen boven, als naar huis gaan, de deur openen. Naarmate hij meer verinnerlijkte, onderging hij ook sterker de schoonheid van de natuur. Hij schrijft:

'Op zekere avond toen wij uitgeput van het werk in onze barak op de grond zaten, soepkommen in de hand, stormde een medegevangene binnen met het verzoek op het appèlterrein een schitterende zonsondergang te bewonderen. Buiten zagen we dreigend gloeiende wolken aan de westelijke horizon en de lucht was vol schapenwolkjes, het geheel was fantastisch van vorm en kleur, van staalblauw tot bloedrood. De trieste grauwe barakken vormden een groot contrast met de brandende hemel, die werd weerspiegeld in de plassen van het modderig appèlterrein. Na enkele ogenblikken van ontroerende stilte, zei een gevangene tegen een vriend: "Hoe mooi zou de wereld toch kunnen zijn."

Heeft de mens een vrije wil? Is er in zulke omstandigheden nog sprake van keuzevrijheid?

De kampervaringen hebben bewezen dat de mens wel degelijk een keuzemogelijkheid heeft.

Als gevolg van uitputting liggen agressie en apathie dicht bij elkaar. Vele voorbeelden hebben aangetoond dat apathie te overwinnen is en agressie te onderdrukken is. Zelfs onder zware psychische en fysieke spanningen kun je een spoor van geestelijke vrijheid, van een onafhankelijke geest behouden.

Hij schrijft:

'Er moest voortdurend gekozen worden. Steeds weer was er de mogelijkheid een besluit te nemen dat bepaalde of je je al dan niet zou onderwerpen aan de machten die dreigden je te beroven van jouw persoonlijkheid. Die innerlijke besluitvorming bepaalde wie je was. Er waren gevangenen die door de barakken liepen om anderen op te beuren en te troosten, er waren er die hun laatste korst brood aan een medegevangene schonken.'

Frankl stelt:

'In het menselijk bewustzijn is een innerlijke waarde aanwezig die verankerd is in hogere spirituele zaken, en die niet kan worden aangetast door welke omstandigheid dan ook.'

Maar hoeveel vrije mensen, laat staan gevangenen, bezitten een dergelijk bewustzijn?

Er waren mensen die alleen in herinneringen leefden. Zij meenden dat het kampleven zinloos was.

Het probleem van alleen in herinneringen leven is de positieve mogelijkheden van het leven over het hoofd zien. Zij vergaten dat dikwijls juist een bijzonder moeilijke externe situatie de mens in de gelegenheid stelt een hoger geestelijk niveau te bereiken, dat het een uitdaging is om je innerlijke kracht te bewijzen.

Er bestaat een nauw verband tussen de geestelijke gesteldheid van de mens – zijn moed en hoop of zijn gebrek daaraan – en de graad van lichamelijke immuniteit. Daarom kan plotseling verlies van moed en hoop dodelijk zijn.

'Wilden we overleven, dan was er,' zo schrijft Frankl *'een drastische verandering in onze houding tegenover het leven noodzakelijk. We moesten leren dat het er niet zozeer toe doet wat wij van het leven verwachten, dan wel: Wat verwacht het leven van ons?'*

Leven betekent de verantwoordelijkheid op je nemen om de juiste oplossingen te vinden voor jouw levensproblemen. Leven betekent de taken vervullen waarvoor het leven ieder mens voortdurend stelt.

Deze taken zijn voor ieder mens op ieder tijdstip verschillend. Daarom is de zin van het bestaan voor ieder mens op ieder tijdstip anders. De betekenis van het leven verandert voortdurend. Tegelijkertijd houdt de betekenis van het leven nimmer op te bestaan.

Levensbetekenis kun je krijgen door het stellen van een daad, door iets te doen, iets creatiefs bijvoorbeeld.

Levensbetekenis kun je krijgen door een bepaalde waarde te ondergaan, bv. door het ervaren of ondergaan van iets in natuur of cultuur, in religie of door mensen, door de liefde.

Ook lijden kan betekenis aan leven geven.

‘Een mens die zich bewust is van zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van een ander of ten opzichte van een onvoltooid werk, zal nooit een einde aan het leven maken. Hij kent de reden waarom hij leeft en zal dus vrijwel alle levensomstandigheden kunnen verdragen.’

De hoop niet opgeven, de moed niet opgeven, want niemand kent de toekomst, niemand weet wat het volgende uur brengt.

Verantwoordelijkheid is de kern, de essentie van het menselijk bestaan.’

‘Leef alsof je voor de tweede keer leeft en alsof je op het punt staat dezelfde fout te begaan die je de eerste keer hebt begaan.’

De derde fase: Na de bevrijding.

‘Alles kwam onwezenlijk, onwaarschijnlijk voor. We konden niet geloven dat het werkelijk waar was. Hoe vaak hadden we niet gedroomd dat we bevrijd werden, naar huis terugkeerden, onze vrienden ontmoetten, onze vrouwen omhelsden, plaats namen aan tafel en vertelden wat we hadden meegemaakt, tot de sirene klonk.’

Bij thuiskomst wachtte verbittering en ontgoocheling. Thuisblijvers haalden de schouders op bij kampverhalen. Als geliefden overleden waren, de sleutel niet meer op het slot paste, bleek niet alleen aan het lijden geen einde te komen, maar moest je constateren dat lijden geen grenzen kende. Dat was het moeilijkst van alles. Frankl schrijft:

‘Jaren later als kampervaringen geworden tot een angstdroom, vraag je je af hoe je al dat lijden hebt kunnen verdragen. Maar de ervaring die de kroon spant van alle ervaringen, is het heerlijke gevoel dat je thans, na alles wat je hebt doorstaan, van niets en niemand meer te vrezen hebt – behalve van God.’

Tot slot

Als het leven zinvol is, moet ook lijden per definitie zinvol zijn. Lijden vormt een onuitwisbaar deel van het leven, evenals het noodlot en de dood. Zonder lijden en dood is het leven van de mens onvolledig.

‘In de concentratiekampen, in deze levende laboratoria en testlokalen, hebben wij kunnen waarnemen dat sommige van onze kameraden zich gedroegen als zwijnen en anderen als heiligen. De mens draagt beide mogelijkheden in zich, welke van deze beide wordt verwezenlijkt, is afhankelijk van zijn besluit, maar niet van de levensvoorwaarden.

Onze generatie is realistisch, want wij hebben de mens leren kennen zoals hij wezenlijk is. Ten slotte is het de mens die de gaskamers van Auschwitz heeft uitgevonden, maar het is ook de mens die deze gaskamers waardig heeft betreden met het Onze Vader of het Shema Jisrael op de lippen.’

Shema Jisrael, Adonai Elo-hénoe, Adonai echád

Hoor Israë!, de Heer is onze God, de Heer is de enige!

No. 9 Sanctus

Heilig, heilig, heilig, Heer der Heerscharen,

Hemel en aarde zijn vol van uw heerlijkheid, Hosanna in den hoge

Een (bewerkt) gebed van Huub Oosterhuis

We bidden voor allen die in een ver of nabij verleden,
gestorven zijn door oorlog, geweld, honger of ziekte.

Wij bidden voor allen die rouwen om verlies.

Wij bidden voor de vele zieken dat we niet zelfzuchtig worden,

dat het vaccin wereldwijd verspreid mag worden, dat rijk zich bekommert om arm.

Wij bidden voor allen die verlaten zijn,

voor wie lijden uitzichtloos is, dat zij de zin van hun bestaan mogen zien.

Wij bidden voor allen die opstandig zijn, verbitterd, uitgeblust, sarcastisch.

Werp de schellen van hun ogen, opdat ze mogen zien dat goedheid onder mensen mogelijk is.

Wij bidden voor allen die gewantrouwd worden, die leven onder grote druk van verdachtmaking en kwaadsprekerij, voor hen wier zelfvertrouwen wordt ondermijnd door het harde oordeel van anderen.

Wij bidden voor allen die geen begrip ontmoeten, geen woord dat hen geneest, geen mens die hen aanvaardt zoals ze zijn.

Wij bidden voor allen die geremd en angstig zijn, van wie het geweten verkrampd is en onvrij.

Voor allen die onrustig en gespannen zijn, onzeker, ten einde raad.

Wij bidden voor hen die slachtoffer werden van oorlog en geweld, chantage en corruptie.

Voor allen die met de gevolgen van onrecht moeten leven door een onmenselijk systeem.

Wij bidden voor allen die haat en verdeeldheid zaaien, die schreeuwen om oorlog, die menen te winnen door anderen kapot te maken. Wij bidden U, bevrijd hen uit hun onmenselijk denken en handelen.

Wij bidden om vergeving.

Wij bidden voor allen die moedeloos het kwaad in de wereld aanzien.

Maar wij bidden ook voor hen die optimistisch blijven, die de handen uit de mouwen steken, die kracht uitstralen, staande blijven als zij worden beproefd.

Wij bidden u mogen deze mensen nooit in ons midden ontbreken.

Amen

No. 11 Agnus Dei

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,

Ontferm U over ons

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,

Geef hen vrede

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,

Geef hen eeuwige rust.